

Izvorni naučni rad

UDK 091:94(497.16)“04/11“

Ірина БОРБЕНЧУК (Київ)

Національний технічний університет України

„Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського“

borbenchuk.ira@gmail.com

Зоя КОРНЄВА (Київ)

Національний технічний університет України

„Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського“

zoyamk18@gmail.com

„ЛИТОПИС ПОПА ДУКЛЯНИНА“ ЯК ЛІТЕРАТУРНА ПАМ'ЯТКА ПІВДЕНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

U ovome članku daje se osvrt na ljetopis anonimnog dukljanskog sveštenika iz 12. vijeka – „Ljetopis Popa Dukljanina“, odnosno njegovu latinsku verziju, poznatiju pod nazivom „Gesta Regum Sclavorum“. Razmatraju se konceptualne analize istraživača koji su izučavali ljetopis u smislu njegove istorijske tačnosti, slijeđenja hronologije događaja, utvrđivanja krvne linije nasljeđivanja i procesa formiranja južnoslovenskih država u ranom srednjem vijeku. Latinski prijevod, aktuelizovan u skladu s kanonima srednjovjekovne tradicije, od naročitog je interesa za jezičke i književne studije. Složena analiza latinske verzije teksta omogućila je izdvajanje posebnosti autorovog stila i njegovih vrijednosnih ideja koje oslikavaju filozofiju srednjovjekovnih koncepta i ideja. Primjera radi, vokabular *Ljetopisa* karakteriše česta upotreba toponima čime se povećava istorijska vjerodostojnost i jača poetski okvir vremena i prostora. Korišćenje antroponima naglašava legendarne ličnosti i rekonstruiše krvnu liniju nasljeđivanja. Hrišćanske lekseme kojima se označava Bog i crkvene parafernalije (hijerarhija sveštenstva, praznici, nazivi manastira i svetih knjiga) igraju značajnu ulogu u stvaranju vjerskog prostora. Iskusi autor detaljno poznaje hronologiju događaja, istoriju crkve, legende i mitove regiona, što se odražava u tekstu ljetopisa.

Ključne riječi: *Ljetopis Popa Dukljanina*, latinska verzija, kanon, stil autora, srednjovjekovna književnost, hrišćanski motivi

Вступ

Латинська мова продовжувала функціонувати у Європі навіть після занепаду Західної Римської імперії, відіграючи важливу роль у середньовічному суспільстві. Залишаючись розмовною, вона була засобом вираження ідей та думок окремих груп і суспільства в цілому. Середньовічна традиція написання історіографічних творів зумовила появу латинськомовних хронік Галла Аноніма і Козьми Празького. Однією з найдавніших пам'яток Балканських земель XII ст. такого типу є „Літопис попа Дуклянина” анонімного священника із Дуклі, більш відомого як піп Дуклянин. У науковому обігу твір значиться під назвами „Барський родовід“, „*Libellus Gothorum*“, „*Regnum Sclavorum*“, „*Gesta Regum Sclavorum*”.

Латинська редакція рукопису становить інтерес не лише як достовірний документ історичної дійсності, а також як художній твір, що відіграв важливу роль у літературному процесі цього періоду. Відсутність спеціальних досліджень, присвячених лінгвостилістичним та лінгвопоетичним аспектам „Літопису попа Дуклянина” зумовили актуальність даної наукової розвідки. Час створення хроніки характеризується середньовічними тенденціями у дотриманні канонів історіографічних творів, потужним впливом міфологічних і християнських джерел, особливостями тлумачення образу середньовічного автора, його приналежністю до духовного сану. У „Літописі попа Дуклянина” автор зумів викласти цілий пласт династичних переказів і письмових джерел, що мали відношення до історії Дуклі, Хорватії, Рашки, ігноруючи датування і фактично виписуючи родовід дуклянської династії, та разом з тим створити літературну пам'ятку, що відображає культурну, політичну, духовну традицію південнослов'янських земель.

Ступінь дослідження проблеми в наукових розвідках

Сучасні історичні студії розглядають „Літопис попа Дуклянина” як унікальне джерело, що містить інформацію про князівство Дуклю, минуле болгар і хорватів, а науковий інтерес пов'язаний із визначенням історичної достовірності описуваних подій. Існує чотири редакції Літопису: 1) Ватиканський список – найдавніша латинська редакція, збережена в списках середини XVII ст.; 2) італійський переклад латинського тексту 1601 р., зроблений Мавро Орбіні; 3) пізньосередньовічна хорватська редакція (так звана „Хорватська хроніка”), збережена в списку 1546 р., зробленого І. Калетичем; 4) переклад хорватської редакції латинською мовою, зроблений М. Маруличем в 1510 р. (Малиновская, 2017: 25). Ці

редакції також є предметом гострих дискусій істориків, що намагаються встановити істину в часі створення хроніки, достовірності подій, визначенні особи автора.

Так, хорватський філолог М. Медіні (M. Medini) виділив три частини Латинського літопису, що належать до трьох прототипів-оригіналів XI-XII ст. Це Требинська хроніка (джерело першої, легендарної частини), Легенда про святого князя Володимира і, власне, Дуклянський літопис, який містить конкретно-історичну інформацію (Алексеев, 2015: 19). Сербський медієвіст Т. Живкович ґрунтовно вивчав тексти літопису в різних редакціях, зіставляючи історичні факти, висуваючи гіпотези з приводу первинного оригінального рукопису. Етапним було видання монументальної праці хорватського історика Ф. Шишича у 1928 році, що об’єднала усі відомі редакції й переклади Літопису. Український переклад з критичним оглядом був зроблений громадським діячем та меценатом А.В. Івахнюком у 1986 році. У цьому ж руслі важливими є також публікації історика С. Алексеева, де він визначив цінність рукописів та подав власний переклад із науковими коментарями. За його словами, „поділ Літопису на легендарну й історичну частини є практично загальноприйнятим. Однак структура саме легендарної частини досліджена менше, і пропонуються часом загально виключені варіанти“ (Алексеев, 2015: 32). Він також вважає, що популярність Книги Готської та її переклад латиною свідчить про те, що „для свого часу і свого народу автор із завданням справився у достатній мірі“ (Алексеев, 2015: 42). Разом із тим, на історичну ненадійність хроніки вказували науковці В. Мошин і С. Міюшкович, вважаючи пам’ятку не історичним, а літературним твором.

У даній статті було взято до уваги також наукові розвідки, спрямовані на вивчення історії князівства Дуклі та Балкан раннього Середньовіччя (D. Kunčec, Є. Наумов, Б. Новакович), становлення їхніх середньовічних літературних традицій (Н. Маліновська, О. Сліпущко, В. Шереметьєва), функціонування латинської мови в Європі після розпаду Західної Римської імперії (Е. Курціус, В. Миронова).

Дискусії і результати

Більшість згадок про „Літопис попа Дуклянина“ та його автора подаються не в літературознавчих чи мовознавчих працях, а в дослідженнях з історії Хорватії та Болгарії, зокрема, у вивченні давнього й середньовічного періоду південних слов’ян. Незважаючи на те, що твір є значним історичним джерелом, важливо з’ясувати його місце у розвитку середньовічної літератури, визначити соціокультурні чинники і шляхи становлення особистості літописця. Текстуальний аналіз дозволить вста-

новити фонетико-орфографічні та лексико-семантичні особливості твору, з'ясувати характерні риси мовотворчості автора, стилістичні прийоми і засоби їхнього вираження у Літописі.

1. Образ автора

Незважаючи на велику кількість досліджень, спрямованих на встановлення історичної постаті літописця, учені не дійшли одностайної думки у цьому питанні. Достеменно відомо, що автором латинського тексту є священник із міста Барі (піп Дуклянин), про що можна дізнатися із вступу до Літопису (Алексеев, 2015: 25).

Питання авторства тісно пов'язане із поняттям ідентичності. В окремих трактатах грецьких філософів (Сократ, Аристотель) роздуми про автономію душі, її особливості науковці розуміють як „витоки сучасної теорії ідентичності“ (Шереметьєва, 2013: 51). Римське суспільство все ще гостро відчувало себе єдиним цілим із суспільством, і лише окремі поети прагнули індивідуальності, що дало поштовх називати себе у власному творі (Вергілій, Стацій, Горацій, Катулл) (Курціус, 2007: 586).

Загалом, середньовічна ментальність не передбачала виокремлення індивідуума зі спільноти, а проблема анонімності є однією з ключових рис літератури цього періоду. Індивідуалізоване самовираження не було метою автора, для якого „канони та взірці попередників були... визначальними. Кожен автор був людиною свого часу, тому особливості епохи знаходили відображення в образах і символах пам'ятки“ (Сліпушко, 2008: 59). Християнські письменники Сальвіан (400–490 pp.) і Сульпіцій Север (363–425) застерігали „письменника від гріха *vanitas terrestis*“. За їхніми уявленнями автор міг назвати ім'я лише з метою „просити в читача чи слухача прощення гріхів“ або ж „ім'я „свого замовника“ (Курціус, 2007: 586).

Незважаючи на анонімність, деяку інформацію про автора можна дізнатися саме з рукопису. Він був освіченою людиною, „...що засвідчувало не лише знання латинської мови, а й певна ерудованість у сфері античної культури, міфології, літератури“ (Миронова, 2014: 360). Наслідуючи античні традиції, він у передмові до читача наголосив, що описує лише те, що передала йому муза, а у першому розділі згадує про євтихіанську ересь, що пішла від константинопольського архімандрита Євтихія (бл. 370–після 454 pp.), що сповідував у Христі тільки одну божественну природу, через що Ісус Христос визнавався лише Богом, але не людиною, та був засуджений Константинопольським помісним собором 448 року як єретик усіма історичними християнськими конфесіями. Автор знає життєву літературу, зокрема викладає „житіє Володимира Зетського“, додає народні перекази, що відображають уявлення та знання давніх слов'ян.

2. Фонетико-орфографічні особливості

У тексті літопису для відтворення звуків використовуються ті ж букви, що і в класичній латині, втім були зафіксовані нечисленні форми з певними відмінностями середньовічного варіанту порівняно з класичним.

Передусім, у **системі приголосних** спостерігається чергування *ch/h* (*hristiani* – *christiani*, *Mihala* – *Michala*), невмотивована поява придику (*Tucomil* – *Thicomil*), вживання літер **u** та **v** залежно не від їхнього звукового наповнення, а від позиції у слові (*Tuardoslauus*, *Pridislauus*, *Vrmo*, але *Radaslavus*, *Ciallavus*, *Petrislavus*).

Нехарактерна для класичного періоду **літера k** зустрічається у топонімах і назвах осіб: *Kezca*, *Kirialexius*, *knesius*, *Kys*, *Vecenike*.

Літера z, що традиційно використовувалася для запису слів грецького походження, у тексті представлена у власних іменах: *Zaculumium*, *Zuonimirus*, *Zenta*, *Svechozar*, *Cermeniza*, *Crusceviza*, *Comarniza*.

У **системі голосних** наявне використання слів із дифтонгом і монофтонгом (*Prevalitana* – *Praevalitana*) та **графеми j**, уведеної з VII–XI ст., у власних іменах (*Jaquinta*, *Joannes*).

Літера y, що вживалася у словах грецького походження, у Літописі слугує на позначення звука [i]: *Kys*, *Ostroylus*, *Syllimirus*, *Sylvester*, *Tucomil*; на позначення звука [й] в кінці слова: *Ostrivoy*, *Rasbivoy*; а також зустрічається на початку слова (у цій позиції ніколи не вживалася у грецькій і латинській мові): *Ybibro*, *Yabsco*.

Відсутність усталених правил в орфографії призвели до варіативності у написанні власних імен: *Ostroyllus* – *Ostroilus*; *Sfetopelek* – *Suetopelek* – *Sphetopelk*; *Sebeslaus* – *Sebeslavus*; *Luthovid* – *Liutovid*; *Praelamirus* – *Prelimirus*.

3. Лексичні особливості

Словник Літопису увібрав у себе як класичну лексику, так і створену пізніше, що відображає релігійні та суспільно-політичні процеси. Характер твору пояснює вживання топонімів, які „логічно і жорстко прив'язані до „княжої“ династичної традиції“ (Алексеев, 2015: 44) та створюють додатковий ефект історичної правди. Серед топонімів були виділені:

– **гідроніми**, що називають *річки*: *Volga*, *Drina*, *Donavi*, *Limo*, *Saum*, *Sava*.

– **хороніми**, що називають *країни*: *Bosna*, *Italia*, *Surbia*, *Tribunia*, *Ungaria*, *Croatia*, *Croatia Alba*, *Croatia Rubea*, *Macedonia*, *Polonia*; *міста*: *Aquileia*, *Antiochia*, *Thessalonica*, *Epidauria*, *Constantinopolitana*, *Lausium*, *Roma*, *Salona*, *Scodra*, *Syrontina*, *Dioclitana*; *провінції*: *Istria*, *Illyria*, *Dalmatia*, *Pannonia*, *Prevalitana*, *Sylloduxia*, *Caesarea*; *жупа-*

ній: *Cupelnich, Debre, Dubrava, Gorsca, Gripuli, Libomir, Lusca, Netusini. Obliquit, Papava, Piva, Podlugiae, Prapratna, Rudina, Vellica, Vetanica; острови:* *Sicilia, Sanctus Georgius.*

Факт наявності великої кількості патронімів складає цілісну картину княжого родоводу, а наявність етнонімів „...дає можливість якнайповніше зрозуміти етнічну термінологію та етнічні уявлення анонімного автора...” (Наумов, 1985: 35). Зокрема, **патроніми** називають: **імена королів слов'ян** (*Bladinus, Vladislavus, Crepimirus, Ostrivoy, Ostroyllus, Ratomirus Salamirus, Sebeslavus, Sfetozar, Sfetopelek* Свемонлек, *Senudialus Syllimirus, Tuardoslauus, Tolimirus, Thomislavus, Charammirus, Ciaslavus*); **імена королів Дуклі** (*Bodinus, Georgius, Gradisca, Grubessa, Dragellus, Petrislavus*); **імена інших королів** (*Attila, Bellus, Rasbivoy, Senulaldus, Totilla, Vladimirus*); **імена імператорів** (*Anastasius, Basilius*); **імена жупанів** (*Marcus, Belcanus, Uroscius*). **Етноніми** називають **народи:** *Alamanii, Bulgarini (Vulgari), Germani, Gothi, Graeci, Latini, Morovlachi, Sclavi, Romani, Saraceni.*

Враховуючи, що сама хроніка присвячена правителям та їхній політичній діяльності, у тексті була відзначена невелика кількість лексем, що називають **осіб жіночої статі** (*concubina, consorbina, filia, mater, puella, regina, uxor*) та **їхні імена** (*Castreca, Jaquinta, Cossara, Lovizza, Prechvalla*). Також у творі зустрілася **кличка собаки** *canis Palusia*: „...*unam canem nomine Palusia interfecit eam*“ (XXII). (...одну собаку, звану Палузія, забив її).

При написанні хроніки автор послуговувався святим письмом, він і сам був служителем церкви, а зображувані події мають пряме відношення до релігійних процесів, що відбувалися в Європі у ті часи. Цим пояснюється наповнення твору релігійно-обрядовою лексикою, яка називає: 1) **церковних служителів:** *papa, episcopus, presbyter, cardinalis; Dei famulus, vicarius*; 2) **церковну атрибутику:** *apostolicus, lex Divina, sacra scriptura, sedis Archiepiscopatus, dies Ascensionis Domini, mandati Domini*; 3) **монастирі:** *monasterium Sancti Benedicti, monasterium Sanctorum martyrum Sergii et Bachi, monasterium Sancti Petri de Campo*; 4) **церкви:** *ecclesia Sancti Georgii, ecclesia Sanctae Mariae, ecclesia Sancti Andreae, ecclesia apostoli Petri, ecclesia Sancti Ioannis Lateranensis, ecclesia Sancti Michaelis, sancta Romana ecclesia*; 5) **християнські чесноти:** *bonitate ornatus, pacificus, mansuetus, honorificentia.*

4. Лінгвопоетичні особливості

Мовна картина світу автора являє собою синтез античних традицій, середньовічних канонів та усної народної творчості, що знайшло відображення у виборі мовних форм при написанні „Літопису попа

Дуклянина“, формуванні багатоплановості думок та ідей. Це помітно у змалюванні християнського світу, величаннях віруючого правителя, формуванні образу жінки, фольклорних оповідях.

Християнський світ. Латинський переклад Біблії у V ст. закріпив статус латинської мови, яка „отримала освячення беззаперечним авторитетом Святого Письма“ (Миронова, 2014: 361). А сама церква почала ототожнюватися з латиською мовою та мала вплив на розвиток культури й літератури. Вся „...середньовічна культура, і східна, і західна, стоїть на християнській світоглядній основі. Саме нова релігія сприяла формуванню нових культурних і духовних традицій“ (Сліпушко, 2007: 15). Піп Дуклянин постійно апелює до Бога, використовує біблійні сюжети, життя святих, що є дієвим засобом вплинути на читача та донести думку про те, що влада є благословенням Бога, а „співставлення своїх персонажів з біблійними через використання біблійних образів слугувало і духовним, і ідейно-політичним цілям „літописця“ (Алексеев, 2015: 26). Звертаючись до Святого Письма, автор немов би з одного боку відкриває вищі виміри, а з іншого – підкріплює права „королів слов’ян“ паралелями із священної історії (Алексеев, 2015: 26).

У тексті зустрічаються християнські формули типу *fides Sanctae Trinitatis* „віра Святої Трійці“, *in Christo fratres* „брати у Христі“, *iudicium Dei* „суд Божий“, *peccata Christianis* „гріхи християн“, *voluntate Dei* „з Божої волі“, *lex Divina* „закон Пророка“, *evangelium Christi* „Євангеліє Христа“, *psalterium* „Псалтир“ та висловлювання духовного змісту: „...*satiarent pane coelesti, ac verbo vitae*...“ (IX) (...кормитимуть небесним хлібом та словом життя...); „...*verbum vitae in eorum cordibus quotidie seminarent*“ (IX) (...щодня сіятимуть слово життя в їхніх серцях).

Для досягнення естетичного ефекту автор вдається до антитези, протиставляючи християнський і язичницький світ (*hristiani, et gentiles* (II) „християни і язичники“; *homini Christiani* (IV) „християнські люди“). Говорячи про віросповідання правителя він підкреслює мерзенність язичників (*paganus et gentilis* (IV) „поганин і язичник“; *iniqui reges* (VII) „нечестиві царі“; *inimici et persecutors Christianorum* (VII) „вороги і гонителі християн“) та праведне життя християнина (*rex Dei sapientia plenus* (IX) „король, сповнений Божої мудрості“).

Величання правителів. Грецький героїчний епос сприяв виробленню канонів зображення правителів, їхніх діянь, у свою чергу римська традиція запровадила величання авторів прекрасних творів та імператорів. Правителі досліджуваної хроніки є героями, ідеальними типами, що відзначаються святістю, шляхетністю, обдарованістю. „Герой відзнача-

ється надміром духовної волі та її концентрацією на протиположності. Це й творить його характерну велич. Специфічна героїчна чеснота – самовладання. Однак воля героя змушує його пориватися до могутності, відповідальності, відваги. Тому він може виступати як державний муж і воєначальник, а в давні часи – як воївник“ (Курціус, 2007: 190). У розумінні автора ідеальний правитель має жити за Божими заповідями, тому він добирає такі слова, що передають християнські чесноти:

“...ambulavit in via mandatorum Domini“ (X) (...ступав дорогою заповідей Божих);

“...vixitque in timore Domini“ (XXI). (...і жив у страху Божому);

“...qui patris sui vestigia secutus, omni bonitate fuit ornatus“ (XXII). (...який слідував слідами свого батька, прикрашений усілякими благодіями).

“Fuit autem rex Radoslavus pacificus, et mansuetus, ac timens Deum in omni vita sua (XLI). (Король же Радослав був миролюбний, і лагідний, і богобоязливий усе своє життя).

І навпаки, вдається до викривальної критики, коли цар не дотримується християнської етики: “...oblitus est Domini Dei sui“ (XI). (...забув Господа Бога свого); „...non recte ambulavit coram Domino (XI). (...не ступав перед Господом праведно), за що отримує справедливе покарання: “...divino iudicio in foveam cecidit“ (XI). (...упав за божим присудом в яму); “Sed Deus omnipotens cui cuncta bona placent, et displicent omnia mala, atque peccata brevi in tempore percussit patrem, claudum corpore, et anima, et filios eius pestilentia et clade quemadmodum percusserunt, ipsi fratres et netotes suos, et mortui sunt et non remansit ex eis vel unus (XXXI). (Але Бог Всемогутній, що любить кожне добро, а ненавидить усяке зло та гріх, незабаром ударив батька, каліку тілом і духом, як теж і його синів чумою та мором, ось так як вони повбивали своїх братів і племінників. І померли, і не залишився ні один із них).

Для відзначення смерті благочестивого правителя автор використав синонімічні словосполучення: *in pace quievit* (XXI) „спочив у мирі“, *in senectute bona mortuus est* (XXV) „помер у добрій старості“. Про поховання, що відбувалися з великими почестями за християнським обрядом, написав таке: ...*cum magno honore* (IX) „з великими почестями“; ...*et sepultus in ecclesia Sancti Ioannis Lateranensis cum magna honorificentia* (XXV) „...помер і був похований з великими почестями в церкві Святого Іоанна Латеранського“; ...*et sepultus est cum grande honorificentia in monasterio Sancti Petri de Campo* (XLI) „...і був похований з великими почестями у монастирі святого Петра на Полі“.

Образ жінки. Традиція звертатися до жіночих образів бере свої початки з античної міфології та літератури, зокрема, Єлена Троянська у Гомера, Необула у Архілоха, Лесбія у Катулла, численні грецькі і римські богині, наділені красою й розумом. Середньовічне ставлення до жінки дещо змінилося, що можна прослідкувати в тексті на лексичному рівні. Якщо автор детально виписує панівну верхівку, називаючи їхні імена, посади, час правління, то жінок згадує поодинокими словами *uxor*, *filia*, *puella*, *regina*, *concupina*. Наприклад: „...*cum uxoribus, et filiis, ac filiabus ... venerunt...*“ (V). (...прибули з жінками, синами і дочками...); *cum matre sua Castreca* (XXXI). (...зі своєю матір'ю Кастрекою); „*Natus est ei ex concubina filius...*“ (XXXI). (Мав він від наложниці сина); „...*sed consilio inito cum noverca sua*“ (XLI). (...але порадившись із своєю мачухою...).

Лексема „*uxor*“ вживається у словосполученні „взяти за дружину“, „одружитися“: „...*rogaverunt regem, ut uxorem acciperet...*“ (XXV). (...просили короля, щоб взяв дружину...); „...*sciret, quod rex acciperet filiam eius uxorem*“ (XXX) (...знав, що король візьме його дочку за дружину); „...*accepta uxore genuit filium...*“ (XXXIII). (...взявши дружину, народив сина...)

Інколи автор вважає за доцільне вказати походження жінки, а саме відмічає римлянок знатного роду: „...*accepit uxorem Romanam, valde nobilibus ortam natalis...*“ (XXV). (...узяв собі за жінку римлянку з вельми визначного...); „*Accipit post haec Petrislavus uxorem puellam nobilem Romanam...*“ (XXVI). (Пізніше Петрислав узяв за жінку знатну римську дівчину). Наголошує, що другою дружиною короля Михайла була дівчина грецького роду: „...*duxitque aliam uxorem Graecam consobrinam imperatoris*“ (XL). (і він оженився з другою жінкою-грекинею, двоюрідною сестрою імператора). В іншому місці називає батька дівчини: „...*tulerunt ei uxorem, filiam bani Cidomiri de Croatia Alba*“ (XXVIII). (...оженили його з дочкою бана Чудомира з Білої Хорватії).

Про любов до жінки автор згадує лише один раз, коли говорить про Легца, який полюбив свою служницю Ловицю: „*Serviebat itaque ei puella quaedam nomine Lovizza, quam dilexit et postea duxit uxorem...*“ (XXXI). (У нього служила якась дівчина на ім'я Ловиця, яку полюбив і пізніше взяв за жінку...).

У тексті літопису відсутні ліричні описи жінки, автор дозволив лише кілька поетичними слів у змалюванні дочки короля Прелимира, який був зачудований її красою настільки, що це ранило його у саме серце: „*Prelimirus autem rex videns filiam eius, quod pulchra esset valde, et omnibus membris composita, vulneratum est cor illius amore eius*“. (XXX).

(Коли король Прелимир побачив, що його дочка така дуже гарна та поставна, його серце зранилось любов'ю до неї).

Фольклорні оповіді . Для більшої історичної достовірності автор вносить у Літопис народні перекази про походження назв деяких топонімів, тлумачить окремі імена. Так, він пояснює, що слово „болгари“ походить від річки Волга: „*Nam a Volga flumine Vulgari usque in presentem diem vocantur*“ (V). (Від річки Волга болгари і дотепер називаються) та вставляє легенди, що можуть пояснити назви міст Сиведино, Кисово, Белліна:

Ceciderunt die illa innumeralibus ex gente Ungariorum in loco qui Civedino dicitur (quasi prorugitus pecorum, sic enim rugiebant ibi Ungari, dum interficerentur, ut porci, in loco ubi interfectus fuit Kys princeps Kiso) usque in presentem diem (XXIII). (Того дня впало безліч угорців у місці, що називається Циведино, що означає квиління худоби. Так само там квилили угорці, як їх убивали, наче свиней; і місце, де був убитий вельможа Кис, зветься аж до сьогодні Кисово).

“...*ab illo ergo die dicta est planities illa, in qua factum est proelium, Bellina nominie regis ob victoriam, quam habuit ibi rex usque hodie...*“ (XXVII). (...від того дня аж до сьогодні те поле, де почався бій, зветься за королевим ім'ям – Белліна, і то заради перемоги, яку там король здобув).

Автор вважає за потрібне пояснити значення окремих чоловічих імен. Наприклад:

“...*quem Tiscemirum vocavit, quod latine dicitur Consolator Populi*“ (XXVII). (...якого назвала Тишемир, що латиною зветься „Утішувач народу“).

“*Rasbivoy ... quod latinae dicitur ruina gentis*“ (XIII). (Разбивій ... що латиною зветься „руйнівник роду“).

“...*et composuerunt ei nomen Bello eo quod bellum facere delectabatur* (XXVI). (...і вигадали йому ім'я Белло, бо подобалося йому вести війну).

Літописець вдається до лінгвістичного аналізу, роз'яснюючи смислове наповнення деяких понять, нових його сучасникові. Зокрема, розкриває семантику лексеми „*stolum*“ **флот**: „...*quod stolum vocatur miria armeni graece id est latine decem millia vella*...“ (XVI). (...що флот зветься грецькою „miria armeni“, а латиною „десять тисяч вітрил“); пояснює слово „*haereditas*“ **цнадок**: „... *et nuptiis celebratis more regali dedit cognatis suis in Tribessam, quam Latini dicunt haereditatem*“ (XXX). (...на урочистому весіллі за королівським звичаєм дав її родичам у Требессі те, що латиняни називають спадком); з'ясовує значення лексеми „*cagan*“ **каган**: „... *quem lingua sua cagan appellabant, quod in lingua nostra resonat imperator*“ (V). (...якого своєю мовою називали „каган“, що нашою мовою звучить „імператор“).

Висновки дослідження

Виконаний аналіз латинськомовного рукопису дозволяє зробити такі узагальнення. По-перше, специфіка творення „Літопису попа Дуклянина“ зумовлена естетико-філософськими та суспільно-історичними чинниками, серед яких: завершення формування південнослов’янських держав; інтенсивне посилення християнства й церковних канонів у середньовічному суспільстві; поширення в Європі таких жанрів літератури як хроніки, життя святих, народний епос. По-друге, латинська мова була засобом вираження думок та ідей, а її знання обов’язковим приписом й ознакою освіченості. По-третє, анонімність автора можна обґрунтувати з позиції середньовічної моралі та низького ступеня індивідуалізації. По-четверте, проведений зіставний аналіз фонетико-орфографічних особливостей мови Літопису виявив незначні зміни у порівнянні з латинською мовою класичного періоду. По-п’яте, серед лексичних особливостей було зафіксовано вживання топонімів і патронімів, що пояснюється літературним жанром, прагненням автора деталізувати історичні події та прив’язати їх до конкретної місцевості. Вживання релігійно-обрядової лексики продиктовано тематикою й потужним впливом християнства. По-шосте, авторові вдалося передати релігійний дух того часу, застосовуючи церковну атрибутику, християнські формули й висловлювання. Лінгвопоетичні особливості відзначаються використанням символів та образів, що увиразнюють середньовічну специфіку, актуалізують християнські й народнопоетичні культурні феномени.

Джерела ілюстративного матеріалу

- Iwachniuk, A. V. (1986). *The Chronicle of the Priest from Duklya: Theoldest South Slavic Chronicle*. Ottawa: University of Ottawa Press. ISBN 0-7766-0144-X
- Presviteri Diocleatis Regnus Slavorum. URL: C:\Users\Admin\Desktop\летопись\MONTENEGRINA – digitalna biblioteka crnogorske kulture i nasljedja. mhtml

Література

- Алексеев, С. (2015). *Летопись попа Дуклянина. Перевод и комментарий*. СПб.: Петербургское востоковедение. (Slavica Petropolitana) ISBN 978-5-85803-487-2

- Курціус, Е. Р. (2007). *Європейська література і латинське середньовіччя*. Львів: Літопис. 752 с.
- Малиновская, Н. (2017). „*Regnum Sclavorum*“ Святополка как источник средневековых славянских концепций „Склавинии“”. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 1, 2017, с. 21–38. DOI 10.21638/11701/spbu19.2019.102
- Миронова, В. (2014). *Латинська мова в Україні XV – початку XVIII: монографія*. К.: ВПЦ „Київський університет”. ISBN 978-966-439-766-4.
- Наумов, Е. (1985). *Этнические представления на Балканах в эпоху раннего Средневековья (по материалам „Летописи попа Дуклянина“)*. Советская этнография. № 1. С. 25–35.
- Новакович, Б. (2016). Склавиния Дукля: от античных традиций до византийских влияний. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. Петербургские славянские и балканские исследования. № 2 (20). Июль-Декабрь. С-Пб. гос. ун-т. С. 112–135. DOI 10.21638/11701/spbu19.2016.208
- Сліпушко О. (2007). *Література Києворуської держави (XI–XIII століття): актуальні проблеми сучасних студій*. Слово і Час. Науково-теоретичний журнал. № 8. С. 14–28.
- Сліпушко О. (2008). *Образ автора в „Повісті врем’яних літ”*. Слово і Час. №4. С. 57–64.
- Шереметьєва В. (2013). *Ідентичність індивідуума за часів античності та середньовіччя: діяхронічний аспект*. Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. № 4 (35). С. 50–54. ISSN 1813-341X.
- Kunčer D. (2009). *Gesta Regum Sclavorum (Letopis popa Duljanina)*. Sources for Serbian History, V. 7. Latin sources, V. 1. Belgrade. 181 p.

Ірина БОРБЕНЧУК & Зоя КОПІЄВА

**„CHRONICLE OF POPE DUKLYANYN“ AS A LITERARY
MONUMENT OF SOUTH SLAVIC LANDS**

In this paper, the author gives an overview of the chronicle of an anonymous priest from Doclea from the 12th century – “Chronicle of the Priest of Doclea”, i.e., its Latin version, better known as “Gesta Regum Sclavorum”. The author considers conceptual analyses of researchers who studied the chronicle in terms of its historical accuracy, compliance with chronology of events, determining the bloodline of inheritance and the process of formation of South Slavic states in the early Middle Ages. The Latin translation, updated in accordance with the canons of the medieval tradition, is of particular interest for linguistic and literary studies. The complex analysis of the Latin version of the text made it possible to single out the peculiarities of the author’s style and his value ideas that reflect the philosophy of medieval concepts and ideas. For example, the vocabulary of the Chronicle is characterised by the frequent use of toponyms, which increases the historical credibility and strengthens the poetic framework of time and space. The use of anthroponyms emphasises legendary personalities and reconstructs the bloodline of inheritance. Christian lexemes denoting God and church paraphernalia (hierarchy of priests, holidays, names of monasteries and holy books) play a significant role in the creation of religious space. The experienced author knows in detail the chronology of events, the history of the church, the legends and myths of the region, which is reflected in the text of the chronicle.

Key words: *Chronicle of the Priest of Doclea, Latin version, canon, author’s style, medieval literature, Christian motifs*